

Inleiding

In april 2018 bleek dat er tijdens de kabinetsformatie van 2017 schriftelijke informatie over de dividendbelasting was gebruikt, nadat Rutte in een eerder stadium had gezegd dat er naar zijn beste weten geen memo had gelegen. In antwoorden op vragen over het nieuws dat er wel degelijk memo's waren, zei Rutte: 'Daarmee heb je natuurlijk wel iets van een verbreding aangebracht in de feitelijkeheid.' NOS-journalist Xander van der Wulp besprak deze woordkeus die avond in het praatprogramma *Pauw*: 'Een verbreding in de feitelijkeheid', herhaalde hij. 'Wat dat nou precies betekent heb ik me eigenlijk de hele dag zitten afvragen, maar het betekent volgens mij dat je niet de waarheid hebt gezegd.'

Het idee dat iemand, binnen alle mogelijkheden die hij heeft om aan te geven dat wat hij beweerde niet klopt, ervoor kiest om te zeggen dat de feitelijkeheid verbreed is, vond ik tamelijk hilarisch. Van snelwegen wist ik dat ze verbreed werden. Dat er verbredingen plaatsvonden in feitelijkeheden, had ik nog nooit gehoord.

We hebben continu de keus tussen verschillende formuleringen en de ene formulering is niet per definitie juist of correcter dan de andere. Als ik mijn beroep omschrijf, heb ik de keus tussen 'leraar Nederlands' of 'docent Nederlandse taal- en letterkunde'. Het is allebei een waarheid als een koe, maar toch breng ik in het ene geval niet exact dezelfde informatie over als in het andere geval. En de gevoelswaarde tussen beide opties is ongelijk. Als ik iemand in een café spreek, zal ik hier waarschijnlijk een andere keus in maken dan voor de achterkant van dit boek. Er wordt dus, de ene keer bewust, de andere keer onbewust, een keus gemaakt voor één van de twee, maar in beide gevallen wordt de werkelijkheid niet tekort gedaan. Bij 'verbreding in de feitelijkeheid' ligt dat complexer: 'verbreden' suggereert dat iets al bestond, maar uitgedijd is, in plaats van dat er iets blijkt

te bestaan waarvan aanvankelijk werd beweerd van niet. Maar Rutte spreekt niet eens over dat iets ‘verbreed’ is, maar over een ‘verbreding’ die is ‘aangebracht’. ‘Verbreding’ is nog net wat vager dan ‘verbreden’, omdat je te maken hebt met een toestand in plaats van een handeling.¹ Vervolgens laat hij zijn eigen rol in deze formulering volkomen buiten beschouwing. Sterker nog, hij spreekt over dat *je* een verbreding hebt aangebracht. En dan ‘feitelijkheid’: dat spant de kroon. Als je over feiten spreekt is het voor de hoorder concreet. Tastbaar. Het achtervoegsel *-heid* maakt het abstract. Had hij gewoon over ‘feiten’ gesproken, dan hadden we waarschijnlijk sterker het gevoel gehad dat er aan die feiten geen recht meer werd gedaan. En alsof dat allemaal nog niet vaag genoeg is, spreekt hij over ‘iets van’ een verbreding. Er blijft niets meer van over.

Maar is Ruttés uitspraak onjuist?

En dat is het punt: met het gebruik van taal kan een spreker zich op een brede schaal begeven, zonder dat de uiting die hij of zij doet onwaar of niet-correct is. De plek die een spreker op die schaal kiest, hangt af van zijn of haar eigen beleving van de werkelijkheid, maar het kan ook afhangen van hoe de spreker ons de werkelijkheid wil doen beleven. Want bijna al het taalgebruik in Den Haag is *argumentatief*: het dient ertoe om een bepaald standpunt aan de man te brengen. Politici zijn continu bezig ondersteuning te bieden aan standpunten en die standpunten hoeven niet eens altijd letterlijk uitgesproken te zijn. Het kunnen standpunten van velerlei aard zijn, van het verdedigen van een bepaald wetsvoorstel tot aan het aantonen van de eigen geloofwaardigheid.

Het gebruik van overtuigingsmiddelen is niet van vandaag of gister. De leer van het overtuigend spreken, oftewel *retorica*, is ontwikkeld in de klassieke oudheid. Toen werden er handleidingen opgesteld voor het houden van een overtuigende toespraak. Het belangrijkste overgeleverde werk uit die tijd is de *Rhetorica*

van Aristoteles (ongeveer 330 v.Chr.). Het laatste handboek dat in die tijd algemeen gebruikt werd, is de *Opleiding tot redenaar* (tegen 95 n. Chr) door de Romeinse hoogleraar in de retorica Quintilianus.² Volgens Cicero (eerste eeuw v. Chr) is de retorische leer tot stand gekomen doordat sprekers met natuurtalent, die instinctief deden wat succes had, geobserveerd werden. Aan de hand van die observaties werden richtlijnen opgesteld voor latere sprekers. Oftewel: de retorische leer uit de klassieke oudheid berust op de waarneming van de succesvolle praktijk.³

In dit boek is deze methode nagevolgd in die zin dat er een analyse gemaakt wordt van de succesvolle praktijk en wel specifiek van de overtuigingsmiddelen van Mark Rutte. Bij die analyse zal vervolgens weer gebruik gemaakt worden van wetenschappelijke inzichten. Het doel van dit boek is, anders dan in de retorica, niet om richtlijnen op te stellen voor andere sprekers. Het doel is ook niet om een reconstructie op te zetten van allerlei politieke gebeurtenissen en te achterhalen hoe de vork per casus nou precies in de steel zat. Of om een boek over Rutes leven of loopbaan schrijven. Sterker nog, de parlementair journalisten Sheila Sitalsing en Petra de Koning hebben dat achtereenvolgens al gedaan en hun boeken kan ik alleen maar aanbevelen. Waarom dan deze analyse?

Het doel ervan is in de eerste plaats om inzicht te verschaffen: Rutte won verschillende debatprijzen. Hij wist bij vier Tweede Kamerverkiezingen op rij de meeste stemmen te krijgen. Door velen is bovendien geconstateerd dat hij bekwaam is in het debatteren en het geven van interviews. Kwalificaties die hem in dagbladen of tijdschriften ten deel vielen waren onder meer: *superdebater*, *de Mohammed Ali van het politieke debat*, *verbaal onaantastbaar*, *de onbetwiste meester van het woordenspel* en *de verbale Houdini*. Rutte is een exemplarisch geval van iemand die effectief is op dit gebied. Wat houdt dat concreet in? Wat doet Rutte zo goed in het overtuigen van mensen? Welke keuzes maakt hij in zijn formuleringen? In zijn argumentatie? In zijn communicatie? Rutte lijkt een enorme gereedschapskist met

overtuigingsmiddelen te hebben. De vraag is hier: wat zit er allemaal in die kist?

Mijn tweede doel: bijdragen aan inzicht in argumentatief taalgebruik. Niet in de hoop dat we elkaar continu op elkaars woorden gaan pakken en bij elke formulering kijken of die wel precies genoeg is. Veel te vermoeiend. En zeker niet om een beeld van Rutte als gewetenloze machtswellusteling te bevestigen. Of om aan te tonen dat Rutte verantwoordelijk is voor de huidige 'bestuurscultuur'. Ik weet niet eens wat dat woord betekent. Het staat een ieder vrij dit boek voor het beargumenteren van een dergelijke stelling te gebruiken, of te misbruiken, maar het is niet de stelling van dit boek.

Dit is geen anti-VVD-boek. Dit is geen anti-Rutte-boek. Wat Rutte verbaal probeert te bewerkstelligen, is inherent aan het vak van een politicus: die is erop uit om te overtuigen. Het draait in de politiek om standpunten, beleid en belangen. Van iedere politiek leider is daarom wel een analyse te maken van zijn of haar overtuigingsmiddelen. In dit boek zal bijvoorbeeld blijken dat Rutte taal van andere politici overneemt, maar het tv-programma *Zondag met Lubach* heeft eens laten zien dat zinnen uit de speeches van Jesse Klaver (GroenLinks) soms letterlijke vertalingen waren uit speeches van Obama.⁴ En Wopke Hoekstra (CDA) ging in 2021 een campagne in met 'het eerlijke verhaal', een leus die Diederik Samsom (PVDA) negen jaar eerder gebruikte.

Natuurlijk is het ene overtuigingsmiddel fraaier dan het andere en Rutte gebruikt zeker middelen die ik, op zijn zachtst gezegd, niet fraai vind. Het streven van dit boek is echter positief, namelijk dat we ons meer bewust worden van wat iemand precies zegt. Van wat iemand doet om ons te overtuigen. Van wat het (beoogde) effect kan zijn van een bepaald taalgebruik. Van het feit dat de ene formulering een ander effect sorteert dan de andere. Dat kan bijdragen aan het democratische proces, want het helpt ons om de woorden van politici te wegen. Het zou mooi zijn als de kwaliteit van het politieke debat hier een kleine positieve impuls van zou krijgen. Hoe beter door kabinet, parlement en pers – Rutte en alle anderen – geargumenteed wordt en hoe beter kiezers de

woorden van politici kunnen wegen, des te hoger de kwaliteit van de politieke besluitvorming.

Want de rol van argumentatief taalgebruik in Den Haag is groot. Jan Kuitenbrouwer schreef in het boek *De woorden van Wilders en hoe ze werken*⁵ dat een succesvol politicus een succesvol taalgebruiker is. Deze zin ben ik niet vergeten. *Supergaaf* laat hopelijk, en dat brengt mij op mijn derde en laatste doel, zien hoe groot de rol van taal is in het tijdperk-Rutte en hoeveel waarde een politicus als Rutte aan taal hecht.

De notie *overtuigen* is een ingewikkelde: een politicus is eigenlijk altijd op meerdere borden tegelijk aan het schaken: er moeten politici overtuigd worden (partijgenoten, coalitiegenoten, leden van de oppositie) en daarnaast moeten er kiezers overtuigd worden. En dan is ook nog de vraag *waarvan* iemand overtuigd dient te raken: van het gelijk van de politicus betreffende het besproken onderwerp, of juist van dat de politicus in kwestie door moet kunnen gaan met regeren. Een kiezer kan vervolgens na een bepaald debat besluiten niet meer op Rutte te stemmen, maar op lange termijn toch weer door Rutte overtuigd raken om dat wel te doen.

De focus ligt in dit boek primair op welke keuzes Rutte zelf maakt om anderen te overtuigen; welke keuzes hij maakt om een discussie *in het voordeel van zijn standpunt* te laten verlopen. In aansluiting hierop wordt vervolgens aangegeven, door middel van analyse, door gebruik te maken van bestaande literatuur, of door uit te gaan van de perceptie van het te bereiken publiek, waarom een bepaalde keuze in zijn voordeel is. Bij perceptie van het publiek kan gedacht worden aan Twitterreacties op Ruttes Torentjesspeech. Ook kan het veelzeggend zijn als kranten een bepaalde wijze van uitdrukken van Rutte overnemen. Dat betekent niet dat ik alleen maar momenten belicht waarin Rutte effectief was. Sterker nog, ik belicht meerdere momenten waarin Rutte er *niet* in slaagde om te overtuigen. Ten eerste moet 'ie op zo'n moment veel uit de kast trekken. Het geeft dus een diepe inblik in zijn gereedschapskist, maar het geeft ook inzicht in wat

een Nederlandse politicus zich kan permitteren. Waar in het Nederland van de afgelopen jaren, de grenzen van het toelaatbare lagen: wat vond men acceptabel en wat niet?

Overtuigen vindt vaak met meer dan alleen verbale middelen plaats. Met name in de verkiezingscampagnes van 2010 en 2012 stond Rutte bijvoorbeeld fanatiek ‘nee’ te schudden als een ander aan het woord was. Een kijker kan door zoiets denken dat het niet klopt wat Ruttet tegenstander dan zegt. En als hij spreekt, ondersteunt Rutte het gesprokene regelmatig met zijn vuist, met de duim naar buiten gestoken, zoals ook Bill Clinton dat deed. Dit boek zal echter hoofdzakelijk gericht zijn op argumentatief taalgebruik, omdat Rutte zich op dat gebied lijkt te onderscheiden en het een grote rol speelt in het politieke discours.

Het boek is niet volledig chronologisch opgebouwd. Er zit enige chronologie in het boek, omdat het belichten van de rol van taal binnen bepaalde politieke gebeurtenissen een doel ervan is. Tegelijk zullen tijdens en tussen het behandelen van die gebeurtenissen, ‘uitstapjes’ gemaakt worden naar andere momenten van Ruttet politieke loopbaan, zodat bepaalde technieken en patronen zichtbaar worden en kunnen worden uitgelegd.

De analyse komt niet alleen van mijzelf. Voor mijn zoektocht naar de overtuigingskracht van Rutte interviewde ik deskundigen op allerlei gebied: de parlementair journalisten Wilma Borgman (NOS), Petra de Koning (NRC) en Joost Vullings (*EenVandaag*), emeritus-hoogleraar argumentatietheorie Frans van Eemeren (Universiteit van Amsterdam), hoogleraar geschiedenis Henk te Velde (Universiteit Leiden), communicatiespecialisten Lars Duursma en Alexa Kuit, oud-Kamerlid en mediatrainer Ton Elias (VVD) en natuurlijk iemand die met Rutte heeft gedebatteerd: Lodewijk Asscher, oud-leider van de PVDA.

De keuze voor Asscher kwam niet uit de lucht vallen. Hij is misschien wel de sterkste tegenstander die Rutte ooit in het debat heeft gehad.